

არქეოლოგია, ეთნოლოგია, ნუმისმატიკა
ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY, NUMISMATICS

უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურები აჭარაში
(სელი და კანაფი)

ნოდარ კახიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის
ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი
თანამშრომელი. საქართველო. 6010.
ბათუმი, რუსთაველის/ნინოშვილის ქ. 32/35.
+995593633500. kakhidzenodar@gmail.com
ORCID: 0009-0006-8219-2668

აბსტრაქტი

სტატიის შესავალ ნაწილში ანტიკური ბერძნული წყაროებისა (ჰეროდოტე, სტრაბონი, ქსენოფონტე) და შესაბამისი ქართული სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემების საფუძველზე განხილულია უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურების –სელისა და კანაფის მოყვანა ძველ კოლხეთში. ამ ცნობებით ირკვევა, რომ მაღალხარისხოვანი სელის ქსოვილების დამზადებით ძველი კოლხეთი, რომელშიც აჭარაც შედიოდა, არ ჩამოუვარდებოდა ეგვიპტური სელის ქსოვილების დამზადებას და ამიტომაც გაჰქონდათ იგი უცხოეთში, მათ შორის, ძველ ელადაში. აქვე გამოთქმულია ვარაუდი, რომ სელისა და კანაფის მოყვანა კოლხეთში და მისგან მაღალხარისხოვანი ქსოვილების დამზადების ხალხური ტექნოლოგიური ცოდნა-ჩვევები კოლხეთში გაცილებით ადრე უნდა სცოდნოდათ, ვიდრე მას ანტიკური პერიოდის ბერძენი ავტორები გაიცნობდნენ და საბერძნეთში შეტანას შეეცდებოდნენ.

სტატის ძირითად ნაწილში ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე დახასიათებულია სელისა და კანაფის კულტურების მოყვანა აჭარაში და მისი ბოჭკოსგან ნართისა და ქსოვილების დამზადების საკითხები. ამავე ეთნოგრაფიული მასალებით ირკვევა, რომ აჭარაში სელი და კანაფი მეტნაკლები ინტენსივობით მოჰყავდათ როგორც ბარის, ასევე მთიან აჭარაში, რაზეც ნათლად მიუთითებს შესაბამისი ტოპონიმიკური სახელებიც ნასელვარისა და ნაკანაფევის სახელწოდებით.

სელის ხართისგან, რომელსაც კედი ეწოდებოდა, მზადდებოდა ქსოვილები ტილოს სახელწოდებით, რომელსაც ქალისა და მამაკაცის ჩასაცემლად იყენებდნენ. კანაფის ნართისგან კი მზადდებოდა სხვადასხვა სახის თოკები და ოჯახური ყოფისათვის დამახასიათებელი ნივთები. ხოლო სელის თესლისგან, რომელსაც ქუმელი ეწოდებოდა, ხდიდნენ ზეთს. იგი იხმარებოდა როგორც საჭმელად, ასევე გასანათებელ საშუალებად, რომელიც ნავთს ცვლიდა. სელისა და კანაფის თესლს სამკურნალო მიზნითაც იყენებდნენ.

სტატიაში მაჭახლის ხეობის მაგალითზე მოტანილი ეთნოგრაფიული მასალებით ნათლად ჩანს ქალის განსაკუთრებული როლი სელისა და კანაფის ბოჭკოსგან ნართისა და სხვადასხვა ქსოვილების დამზადებაში. ამ მასალებით დღემდე ნაკლებად ცნობილი საკითხიც ირკვევა. გასათხოვარ ქალიშვილს დასართავად პირველად სელისა და კანაფის ძაფს აძლევდნენ. თუ იგი ამ საქმეს კარგად გაართმევდა თავს, შემდეგ საერთოდ რთვა-ქსოვის საქმე მას არ გაუჭირდებოდა. სარძლოს დანიშვნაშიც საფეიქრო საქმიანობის ამ მხარეს ერთ-ერთი მთავარი მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

საკვანძო სიტყვები: სელი: კანაფი: ქუმელი: სელის ზეთი: სელისა და კანაფის ქსოვილები.

შესავალი

სელი და კანაფი აჭარისათვისაც უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურებია. ასეთივე უძველესი და ძველი სამიწათმოქ-

მედო კულტურები იყო რეგიონისათვის ფეტვი, ჭკავი, ქერი, დიკა, ღომი, ხორბალი, ბრინჯი, სიმინდი და სხვა, მაგრამ სელისა და კანაფის კულტურების მნიშვნელობა აჭარის სამეურნეო ცხოვრებასა და საოჯახო ყოფაში იმითაა განსაკუთრებული, რომ მისი ბოჭკოსგან მზადდებოდა ნართი და ტანსაცმელი, სხვა აუცილებელი საოჯახო ნაწარმი. მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ სელის ქსოვილი გამოიყენებოდა მიცვალებულის სუდარად ანუ ლექსიკოგრაფ სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვით რომ ვთქვათ, „მკვდართსახვეველად“. აქედან გამომდინარეობს საკვლევი თემის აქტუალობაც – აჩვენოს სელისა და კანაფის კულტურის განსაკუთრებული მნიშვნელობა და როლი აჭარის მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრებაში.

წყაროების/ლიტერატურის მიმოხილვა

სტატიის დაწერისას მის შესავალ ნაწილში გამოყენებულია ივანე ჯავახიშვილისა და ეთნოგრაფ ლეილა მოლოდინის წიგნები („საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი პირველი. ტფილისი, 1930; ქართველი ერის ისტორია, თბილისი, 1960; „ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბილისი, 1963), რომლებშიც თავმოყრილი და გაანალიზებულია ანტიკური პერიოდის ავტორების (ჰეროდოტე, სტრაბონი, ქსენოფონტე) და ქართულ წერილობით წყაროებსა და შესაბამის სამეცნიერო ლიტერატურაში მოტანილი ცნობები სელისა და კანაფის მოყვანისა და მისგან ნართისა და სხვა ნაწარმის დამზადებაზე.

სტატიის ძირითად ნაწილში კი ეთნოგრაფიული მონაცემების საფუძველზე განხილულია აჭარაში სელისა და კანაფი კულტურის მოყვანისა და მისი ბოჭკოსგან ნართისა და ქოვილების დამზადება, სელის თესლისგან საჭმელი ზეთის გამოხდა, სელისა და კანაფის თესლის სამკურნალო დანიშნულება. აჭარაში შეკრებილი ამ რიგის მასალები ამდიდრებს და ამრავალფეროვნებს სელ-კანაფის მოყვანის ტრადიციების შესწავლას საქართველოს მასშტაბით.

მეთოდი/მეთოდოლოგია

თემის კვლევისას გამოყენებულია როგორც ისტორიულ-შედარებითი და აღწერითი მეთოდები, ისე ეთნოგრაფიულ (ეთნ-

ოლოგიურ) მეცნიერებაში აღიარებული კომპლექსურ-ინტენსიური მუშაობის მეთოდი, რომლის ძირითადი, მთავარი მოთხოვნაა ერთ რომელიმე მცირე თუ დიდ რამდენიმე რეგიონში სტაციონალური გზით საკვლევი საკითხის ღრმად შესწავლა, ეთნოგრაფიული საკითხების ფიქსირება ვრცელ ტერიტორიაზე. ამ მეთოდის მიხედვით მნიშვნელოვანია ამა თუ იმ საკვლევ თემაზე ინფორმაციის მოპოვება სხვადასხვა ინფორმატორისგან მისი მეცნიერული ანალიზისა და სანდოობის თვალსაზრისით.

კვლევის ძირითადი შედეგები

სელი და კანაფი უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურებია საქართველოში, რომელთა შესახებ უტყუარი ცნობებია დაცული ძველ ბერძნულ და ქართულ წყაროებში, შესაბამის სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელიც ამ წყაროებს ეყრდნობა. აჭარაში სელ-კანაფის კულტურების მოყვანაზე მნიშვნელოვან ცნობას გვაწვდის საველე ექსპედიციებში შეკრებილი მასალები, მათ შორის, ტოპონიმიკური მონაცემები.

საქართველო (ძველი კოლხეთი) სამართლიანად ითვლება იმდროინდელ მსოფლიოში სელისა და კანაფის მწარმოებლად, ეგვიპტის შემდეგ. ძველი ბერძენი მწერლების - ჰეროდოტეს, ქსენოფონტეს, სტრაბონის ცნობებით, კოლხური სელის ქსოვილები, რომლებიც ღირსებით არ ჩამოუვარდებოდა ეგვიპტურს, ისეთი დიდი როდენობით მზადდებოდა, რომ ძველი კოლხეთის საზღვრებს გარეთაც გაჰქონდათ გასაყიდად თუ გასაცვლელად. კოლხი ტომები სელის ჩაჩქანით იმოსებოდნენ და მუხლებამდე დაშვებულ სელის კვართებს იცვამდნენ (ჯავახიშვილი, 1960:30). ამ ცნობებით სავარაუდებელია, რომ ძველ კოლხეთში სელი და კანაფი უფრო ძველი პერიოდიდან მოჰყავდათ, ვიდრე მას ანტიკური ხანის ბერძენი ავტორები გაეცნობოდნენ.

აქვე მივუთითებთ ცნობილი გერმანელი მეცნიერის უნგერის მოსაზრებაზე იმის შესახებ, რომ სელი ეგვიპტეში შეტანილი უნდა ყოფილიყო ძველი კოლხეთიდან, რასაც მხარს უჭერდა ასევე ცნობილი მეცნიერი ვ. ჰენი. ხოლო მეცნიერები დეკანდოლი და ნ. ვავილოვი სელის კულტურის ერთ-ერთ სამშობლოდ ამიერკავკასიას მიიჩნევდნენ (ცნობები მოტანილია ქართ-

ველი ეთნოგრაფის ლეილა მოლოდინის წიგნიდან „ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან. თბილისი, 1963: 10).

სელისა და კანაფის კულტურის საქართველოში გავრცელებისა და მისი ნაწარმის (ძირითადად მაღალხარისხოვანი ქსოვილების საზღვარგარეთ გატანაზე საუბრისას საყურადღებოა რუსი მკვლევარის, ქიმიის მეცნიერებათა კანდიდატის ი. მაშნიკოვის ჰიპოთეზა. იგი 1987 წელს დაიბეჭდა ჟურნალში „ვოკრუგ სვეტა“ სათაურით „ქურუმ მედეას საიდუმლოება ანუ არგონავტების ლაშქრობის კიდევ ერთი ვერსია“, რომელიც ქართულადაც ითარგმნა და გამოქვეყნდა გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტში“ (1987 წლის 14 თებერვალი).

სტატიაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ არგონავტების ლაშქრობა ძველ კოლხეთში გამოწვეული იყო არა იმდენად „ოქროს საწმისის“, არამედ უწვრილესი სელის ნართის საიდუმლოს მფლობელის მოტაცებასთან. ეს იყო სელის ის ქსოვილი, რომელიც ოქროზე ასჯერ მეტად ძვირი ღირდა და თმის ბეწვზე წვრილი იყო. ამგვარი ქსოვილი ელადაში კი ნამდვილ განძად ითვლებოდა.

სტატიის ავტორი აქვე წერდა: „გარკვეული დასაბუთებით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სელის უწვრილესი ნართი სწორედ ის ოქროს საწმისია, რომელიც არგონავტების მითშია აღწერილი. ელინებმა შეიარაღებული ხომალდი და ელადის გმირები ძნელი და სახიფათო მოგზაურობისათვის იმისათვის მოამზადეს, რომ კოლხეთიდან სელის წვრილი ნართი წამოეღოთ“. ავტორის ვარაუდით, „ძველად ან ისეთი ჯიშის სელი ხარობდა, დღეს რომ აღარ არის, ან ძველები სელის ზეწვრილი ნართის მიღების რაღაც ტექნოლოგიურ საიდუმლოებას ფლობდნენ“. ჩვენ კი დავუმატებთ, რომ ძველ კოლხეთშიც ისეთი ჯიშის სელი მოჰყავდათ, რაზეც ძველი ბერძენი ავტორები წერდნენ და მაღალხარისხოვანი სელი ნართის დამზადებასაც კარგად ფლობდნენ.

ასეთია ზოგადი სურათი ძველ კოლხეთში, რომელშიც დღევანდელი აჭარა შედიოდა, სელისა და კანაფის მოყვანაზე,

მისგან მაღალხარისხოვანი ქსოვილების დამზადებაზე, რომელიც კოლხეთიდან შორეულ საბერძნეთში გაჰქონდათ.

სელის მოყვანა და მისი ნაწარმის გამოყენება კოლხეთში მოგვიანო საუკუნეებშიც გრძელდებოდა. მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს. X-XI საუკუნეებში ათონელი ბერები ათონის მთის ივერიის ლავრაში აგრძელებდნენ სელის მოყვანას სხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურებთან ერთად, XVI საუკუნის ბოლოს „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის“ მიხედვით, დიდი რაოდენობით სელი მოჰყავდათ სამცხე-ჯავახეთში, კოლა-არტანუში და სხვა კუთხეებში. ამაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ვილაიეთში შემავალ 300-ზე მეტი სოფლის მოსახლეობას ოთხი ათასამდე ქილა სელის თესლის გადასახადი ჰქონიათ შეწერილი, XVIII საუკუნის ფრანგი მოგზაურების, არქანჯელო ლამბერტისა და შარდენის ცნობებით კი საქართველოდან დიდი რაოდენობით სელის ქსოვილები და თესლი გაჰქონდათ კონსტანტინოპოლში, კავში, ტრაპიზონში და სხვ. ჟან მურიეს ცნობით კი სამეგრელოდან ყოველწლიურად ხუთი ათასი ფუთის სელის თესლი გაჰქონდათ უცხოეთში (ცნობები მოტანილია ლ. მოლოდინის დაასახელებული წიგნიდან, გვ. 16).

ადრე ი. ჯავახიშვილი დე-მორგანის ცნობების საფუძველზე წერდა, რომ კავკასიაში და საქართველოში სელის ქსოვილის ნაშთები ბრინჯაოს ხანის სამარხებში იყო აღმოჩენილი. შემდგომი პერიოდის არქეოლოგიურმა გათხრებმა სელის მოყვანა და მოხმარება საქართველოში ენეოლითის ხანაშიც დაადასტურა (ხოშტარია, 1944: 210, 212).

სელისა და კანაფის, როგორც უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურების გავრცელების ერთ-ერთ დაწინაურებულ რეგიონს, წარმოადგენდა ძველ კოლხეთში შემავალი აჭარა.

ამ კულტურების მოყვანის, მისგან სხვადასხვა ნაწარმის დამზადებისა და მოხმარების ტრადიციები, შესაბამისი პარალელური მასალების საფუძველზე, სტატიაში ძირითადად გამოუქმებულია ეთნოგრაფიული ექსპედიციებისა და სამეცნიერო მივლინებების პერიოდში მოძიებული მასალების მიხედვით.

სელი და კანაფი მეტნაკლები ინტენსიობით თითქმის ყველა სოფელში მოჰყავდათ. ამაზე ნათლად მიუთითებს აგრეთვე ტოპონიმიკური მონაცემები ნასელვარისა და ნაკანაფევის სახელწოდებით. არასრული მონაცემებით ზედა და ქვედა აჭარაში ნასელვარის სახელი ეწოდება 20-მდე ტოპონიმს, ნაკანაფევის კი - 20-ზე მეტს (სიხარულიძე, 1958. იხ. საძიებლები სელსა და კანაფზე).

ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით აჭარაში სელს იყენებდნენ არა მარტო ნართისა და მისგან სხვადასხვა ნაწარმის დასამზადებლად, არამედ ზეთის გამოსახდელადაც.

სელი ყოველგვარ მიწაში ითესებოდა, მაგრამ მისთვის მაინც ნოყიერ მიწას ამჯობინებდნენ, რადგან ასეთ მიწაზე იგი მაღალს იზრდებოდა და შედარებით კარგ საბოჭკოე მასალასაც იძლეოდა. მისგან დამზადებული ქსოვილებიც და საზეთე თესლიც უფრო ხარისხიანი იყო.

სელის ცალკე და წმინდა ნათესები აჭარაში არ დასტურდება. იგი ითესებოდა სასიმიინდე ყანებში, სიმიინდის მეორე თონის დროს. სიმიინდის აღების შემდეგ სელი მიწაში იზამთრებდა და მის მოსავალს გაზაფხულზე იღებდნენ. ამ ადგილას შემდეგ ისევ სიმიინდი ითესებოდა. სელის ნართისგან მზადდებოდა ქალისა და მამაკაცის ჩასაცმელები, სხვადასხვა ნივთები. მას შემდეგ, რაც ქალაქ ბათუმში მიმოსვლა გაუმჯობესდა და ოჯახური საჭიროებისათვის ქსოვილების შექმნაც გაიოლდა, სელის ნათესებიც შემცირდა. იგი სასიმიინდე ყანებში ცალკე გამოყოფილ პატარა საბოსტნე ადგილებში ითესებოდა, რაც თავის მხრივ, მოვლა-მოყვანაზე დახარჯულ დროსა და შრომასაც ამცირებდა.

სელს ძირითადად ხელით გლეჯდნენ, იშვიათად ნაგლებით ჭრიდნენ და ნაჯახით ერთი მტკაველის სიგრძეზე ფესვებს მოაჭრიდნენ. კონებად შეკრავდნენ და გასაშრობად ეზოში მოჰქონდათ. თესლი რომ არ გაცვენილიყო, მოსავალს ნაწვიმარზე იღებდნენ. გაშრობის შემდეგ მისგან თესლს გამოაცლიდნენ და სპეციალურ ჭურჭელში ინახავდნენ. ამისათვის ზოგ შემთხვევაში ქსოვილის თორბებსაც იყენებდნენ.

გაყვითლების მიზნით ეზოში მოტანილ სელს 2-3 დღით ჩრდილში ინახავდნენ და შემდეგ კონებად შეკრავდნენ. მაჭახლის ხეობაში ჩაწერილი მასალებით კონებად შეკრულ მოტანილ ნედლ სელს 2-3 დღით ანწლში შეფუთავდნენ გაყვითლების მიზნით. ეს შემდეგნაირად ხდებოდა: ჯერ ერთ ფენად ანწლს დააფენდნენ და მასზე სელის კონებს დააწყობდნენ. ამაზე კიდევ ანწლს დააფენდნენ და მასზე ისევ სელს დააფენდნენ. ამის შემდეგ სელის კონებს ჩრდილში გააშრობდნენ და სასიმინდე ნალიებში ან საბძლებში ინახავდნენ. ზამთრის პერიოდში ან სხვა თავისუფალ დროს მის გარჩევას შეუდგებოდნენ.

მაჭახლის ხეობის სოფელ ზედა ჩხუტუნეთში გასული საუკუნის 60-იან წლებში ჩაწერილი მასალებით (მთხრობელი მერიემ კახიძე, 73 წლის) სელის ღეროების გარჩევას შუა წელიდან იწყებდნენ და თითების მოძრაობით მას ქერქი (დასართავი ბოჭკო) ასე სცილდებოდა. სელის 10 ღეროს ქერქისგან ერთი ნასკვი ანუ შეკვრა მიიღებოდა და მურგვად ახვევდნენ, რომლისგანაც შემდეგ „საფექროზე“ (საფეიქრო დაზგაზე) მოსაქსოვად ჩასაკიდ ლანდს ამზადებდნენ. მანამდე კი ლანდს საპნიან თბილ წყალში რეცხვდნენ, ჭუჭყის გასაცილებლად. წყალში ნაცარსაც ხსნიდნენ და ანართს ასე აშრობდნენ. გამოშრობის შემდეგ ნართი უფრო რბილდებოდა და ხარისხიანი ხდებოდა.

სელის ნართის ძაფს კედი ეწოდებოდა, ქსოვილს კი ტილო, რომელსაც სხვადასხვა მიზნით იყენებდნენ. მისგან მზადდებოდა ზედა და ქვედა ჩასაცმელები, ზოგჯერ შარვალიც, რომელსაც ღებავდნენ.

სელის ქსოვილისგან მზადდებოდა მიცვალებულის ჩასაცმელი, რომელსაც სუდარა ეწოდებოდა. მიცვალებულის სელის სუდარაში გახვევა და ასე დასაფლავება „სამადლო საქმედ“ ითვლებოდა.

ყურადღებას იქცევს ტერმინები კედი და ტილო, რომლებიც ძველი ქართული საფეიქრო საქმის შენაძენია. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, „ტილო სელთა და კანაფთა ლარია“ (საბა, 1949: 341). ხოლო ნიკო ჩუბინაშვილის განმარტებით, „ტილო სელთა და კანაფისაგან ნაქსოვი ლარი ან სამოსელია“ (ჩუბი-

ნაშვილი, 1961:376). აკადემიკოს გ. ჩიტაიას აზრით, ქართულ ტილოს ენათესავება სიტყვა „ტალ“, რომელიც მოხსენიებულია X საუკუნის არაბი მოგზაურის იბნ ჰიუკალის ცნობაში. მასში ნათქვამია: „შავი ზღვის სანაპიროს მცხოვრებნი განთქმული იყვნენ სელის ქსოვილების დამზადებით, რომელსაც ადგილობრივ ენაზე ეწოდებოდა „ტალ“ (ჩიტაია, 1970: 19).

ეთნოგრაფიული მონაცემებით დამოწმდა სელის თესლის სახელწოდება ქუმელი და მისი სხვადასხვა მიზნით გამოყენება. ასე მაგალითად, სელის ქუმელისაგან მისი სიმინდის ფქვილში შერევით აცხობდნენ მჭადებს, თუ პურის ნაკლებობა იყო. ასეთი მჭადი რბილი იყო და დიდხანს ინახებოდა, ქუმელის ფქვილისგან მზადდებოდა აგრეთვე ფაფა (ცომი), რომელსაც ძირმაგარას სამკურნალოდ იყენებდნენ. ამ მიზნით ფაფაში ზოგჯერ ნადულსაც შეურევდნენ, რაც ხელს უწყობდა ძირმაგარასგან ადრე განკურნებას.

სელი ძროხის სამკურნალოდაც იხმარებოდა. თუ მას მშობიარობა გაუჭირდებოდა, დასართველი სელის კონას წყალში დაალბობდნენ, გაწურავდნენ და წვენს ძროხას დაალევინებდნენ.

სელთან და კანაფთან დაკავშირებით ეთნოგრაფიული მონაცემებით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წეს-ჩვეულებაც იქცევს ყურადღებას. გასათხოვარ გოგონას, რთვა-ქსოვას კარგად რომ დაუფლებოდა, დასართავად პირველად სელს და კანაფს აძლევდნენ და ასე იტყოდნენ: ამაზე ხელს გაისწორებს და შემდეგ მატყლის ან ბამბის ქსოვა არ გაუჭირდებაო. ამას სხვა წესის შესრულება უსწრებდა წინ. გოგონას, რომელიც ერთ ხერტალ სელს დაართავდა, ოჯახის უფროსი ქალი, პრიველ რიგში დიდედა ან დედა, ხერტალზე ნართს წამოადრობდა, მას კეცის ან კრამიტის ნატეხზე მოათავსებდა და ნაგუზლით თავზე დააწვავდა, თან დააყოლებდა: ყველაფერში ნიჭიერი იქნება და „ხელსაქმეც“//„ხელნაქნარიც“ არ გაუჭირდებაო (მთხრობელი მერიემ კახიძე, სოფელი ზედა ჩხუტუნეთი, 73 წლის, 1962 წელი). ამ წეს-ჩვეულებათა შესრულება გასათხოვარი ქალის რთვა-ქსოვის საქმეში გაწაფვა იყო (კახიძე, 1967:377-378). მსგავსი წეს-ჩვეულება არსებობდა ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაშიც. მაგალითად, ნორვ-

ეგიაში ასეთი კანონი იყო მიღებული: თუ ქალიშვილმა არ იცოდა ქსოვა, კერვა, რეცხვა და საჭმლის მომზადება, არ ჰქონდა გათხოვების უფლება (გაზ. „საოცრებათა სამყაროში“, 1997, №12).

მთიან აჭარაში მემინდვრობაზე ეთნოგრაფიული მასალების შეკრებისას, არცერთი მთხრობელისგან არ მოგვისმენია სელის თესლისგან საჭმელი ზეთის გამოხდაზე. ეს იმითაც აიხსნება, რომ აქ ძირითადად კარაქი მზადდებოდა. და სელის ზეთზე მოთხოვნა არ არსებობდა. მხოლოდ ერთი შემთხვევა დადასტურდა სელის ზეთის გამოხდაზე სხალთის ხეობაში, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „ფუხარაში“ (1926 წელი, №227).

მოვიტანთ ამონარიდს ამ გაზეთიდან: „1926 წელს სხალთის ხეობის სხალთის თემში გზის მშენებლობისას ძველი ეკლესიიდან 30 საუენის მანძილზე აღმოჩნდა დიდი თლილი ქვა, რომელსაც სიგრძე სამი არშინი აქვს და სისქე ერთი არშინი. ამ ქვამ დიდი გაკვირვება გამოიწვია ხალხში. სხალთის თემში არის ერთი ბებერი, 110 წლის ქალი, რომელმაც ასეთი ახსნა მოგვაწოდა: როცა ნავთი არ იშოვებოდა, ხალხი თურმე თესავდა სელს, მისი ღეროებიდან ართავდა ძაფს, ხოლო თესლს სრესდნენ ქვით და გამოჰყავდათ ზეთი, რომელსაც ნავთის მაგიერ ხმარობდნენ. ქვას აბრუნებდა 5 ცხენი“.

ეს ქვა ასოციაციას იწვევს სელის სახდელ გელაზებთან, რომლებიც გავრცელებული იყო სამცხე-ჯავახეთსა და თრიალეთში (ჩიტაია, „ძეგლის მეგობარი“, 1970, №20). სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებითაც „გელაზი არის ზეთსახდელი ქვა“ (სულხან-საბა ორბელიანი, 1949: 72).

ეთნოგრაფიული მასალებით, რომელიც ეთნოგრაფ ლ. მოლოდინს ჩაუწერია 1950-იან წლებში მაშინდელი ბათუმის რაიონის (დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი) სოფლებში (მალლაკონი, ჯოჭო, ერგე, მახინჯაური), ანუ ქვემო აჭარაში, სელის თესლისგან ზეთსაც ხდიდნენ და საჭმელადაც ხმარობდნენ.

სოფელ მალლაკონში ჩაწერილი ცნობით, სელის მარცვლის - ქუმელის დანაყვის მიზნით იყენებდნენ საძიგველს (საცეხველს), რომელიც ბარისა და მთის აჭარაში მასობრივად იყო

გავრცელებული. სამეგველში სელის ნაყვა ხანგრძლივი პროცესი ყოფილა. კარგად დანაყილ სელს, რომელსაც წყალს ასხურებდნენ, სელის ან კანაფის ქსოვილისგან დამზადებულ ტომრებში (თორბაში) ათავსებდნენ, პირს მოუკრავდნენ და სპეციალურ მოწყობილობაზე - ხის გრძელ გეჯაზე ან ხის ტაბოზე დებდნენ, რასაც ზემოდან სიმძიმეებს (ქვებს) დააწყობდნენ. მასზე ზემოდან კიდევ ფიცარს გასდებდნენ. ფიცრის ერთი ბოლო ნაგებობის რომელიმე კედელში იყო ჩამაგრებული, რომ წნეხვის დროს არ ამოვარდნილიყო. ძელის მეორე ბოლოზე კი ორი-სამი კაცი შედგებოდა ან ამ ადგილას ისევ მძიმე ქვებს დააწყობდნენ. გეჯაზე ან ტაბოზე დადებული ტომრიდან ზეთი ღარებიდან იქვე ძირს დადგმულ თიხის ჭურჭელში გროვდებოდა.

ლ. მოლოდინის ცნობით სელის თესვას, მისგან ქსოვილების დამზადებას, სელის ზეთის გამოხდას წარსულში მასობრივად მისდევდნენ კახაბრის დაბლობის ზონაში არსებულ სოფლებში, სადაც კარაქისა და ერბოს დამზადება აქ ისეთი რაოდენობით არ ხდებოდა, როგორც მთიან აჭარაში, მეწველი საქონლის დიდი რაოდენობით არყოლის გამო. სელის ზეთს ხდიდნენ სოფელ ერგეშიც, 100 წლის მთხრობელის ცნობით, აქაური ოჯახი წელიწადში საშუალოდ ფუთანახევარ-ორ ფუთ ზეთს მოიხმარდა (მოლოდინი, 1961: 33).

როგორც ითქვა, სელთან ერთად საქართველოში უძველესი დროიდან მოჰყავდათ კანაფი. ასე იყო აჭარაშიც, რაზეც ეთნოგრაფიულ მასალებთან ერთად, შესაბამისი ტოპონიმებიც მოწმობენ ნაკანაფევის სახელწოდებით. ეს კულტურა შედარებით დიდი რაოდენობით მთიან აჭარაში იყო გავრცელებული და ძირითადად მას საბოჭკოედ – ძაფის მისაღებად იყენებდნენ. ეთნოგრაფიული მასალებით დასტურდება კანაფის თესლის სამკურნალოდ გამოყენებაც. თესლს დანაყავდნენ, წყალში გახსნიდნენ და მუცლის ტკივილის დროს ასმევდნენ.

კანაფი ითესებოდა ბალჩებისა და საკარმიდამო ნაკვეთების თავში ცალკე გამოყოფილ ბოსტნისოდენა ფართობზე, რომელიც მოცულობით 30-40 კვადრატულ მეტრს შედგენდა, ანდა საყანე ნაკვეთების კიდებზე. კანაფი სიყვითლეს რომ იწყებდა, მაშინ

ნამგლით ან წალდით ჭრიდნენ, ზოგჯერ ფესვიანად გლეჯდნენ, შინ კონებად შეკრული მიჰქონდათ და ეზოში გაშრობის შემდეგ ჩელტებად ანუ ბრტყელ კონებად შეკრავდნენ ისევ კანაფის ქერქით და ჯერ ჩრდილში, შემდეგ მზეში აშრობდნენ. გარჩევის წინ წვიმაში დაასველებდნენ და მის გარჩევას შეუდგებოდნენ.

კანაფის ქერქს სხვადასხვა დანიშნულებით იყენებდნენ. მაჭახლის ხეობაში ჩაწერილი ეთნოგრაფიული მასალებით კანაფის ძაფისგან ქსოვდნენ ტომრებს, თაფლის საწურ ჩახვს, ტვირთის მოსატან საბლებს (თოკებს), ბაგაზე საქონლის დასაბმელ საბმურებს (თოკებს). კანაფისგან ასევე ამზადებდნენ საქსოვი დაზგების, თხილამურების, უნაგირების, უღლის ტაბიკების, ქალამნების ადკაზმულობის თოკებს (კახიძე, 1967: 377).

დასკვნა

ამგვარად, ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ აჭარაშიც, რომელიც ძველი კოლხეთის ნაწილს შეადგენდა, უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურების – სელის და კანაფის მოყვანა ძირითადად განპირობებული იყო მისი ბოჭკოსგან ტანსაცმლისა და საოჯახო ყოფისათვის სხვადასხვა ნაწარმის დასამზადებლად. სელის თესლისაგან კი, რომელსაც ქუმელი ეწოდებოდა, ხდიდნენ ზეთს, რომელიც გამოიყენებოდა საჭმელად და გასანათებელ საშუალებად. იგი კანაფის თესლთან ერთად სამკურნალო მიზნითაც გამოიყენებოდა.

ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, სელისა და კანაფის მოყვანასა და მისგან სხვადასხვა ნაწარმის დამზადებაში მამაკაცთან ერთად დიდი იყო ქალის მონაწილეობა. გასათხოვარ ქალიშვილს კი სელ-კანაფი ნართის დამზადება აუცილებლად უნდა სცოდნოდა, რასაც მის სარძლოდ დანიშვნაშიც გადაამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. აჭარაში შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალები სელ-კანაფისა და მისგან სხვადასხვა ნაწარმის დამზადების ტრადიციებზე ახალი მსგავსი და განსხვავებული მონაცემებით ამდიდრებს საერთოდ სელ-კანაფის მოვლა-მოყვანისა და მოხმარების ტრადიციებს საქართველოს მასშტაბით,

გამოყენებული ლიტერატურა:

- კახიძე, ნოდარ. (1967). *აჭარის მთიანი ხეობის ძველი და ახალი ყოფა და კულტურა (მაჭახელი)*. საკანდიდატო სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი.
- მოლოდინი, ლეილა. (1963). *ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან*. „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“, თბილისი.
- სიხარულიძე, იური. (1958). *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმთა*, I, ბათუმი.
- სულხან - საბა ორბელიანი. (1949). სიტყვის კონა, „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, თბილისი.
- ჩიტაია, გიორგი. (1970). „გელაზი“. - ჟურნ, „მეგლის მეგობარი“, 1970, №20.
- ჩუბინაშვილი, ნიკო. (1961). *ქართული ლექსიკონი, გამომცემლობა*. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
- ჯავახიშვილი, ივანე. (1930). *საქართველოს ეკონომიკური ისტორია*. წიგნი პირველი. გამომცემლობა „ქართული წიგნი“, ტფილისი.
- ჯავახიშვილი, ივანე. (1960). *ქართველი ერის ისტორია*. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი.
- ხომტარია, ნინო. (1944). „*დიხა გუძუბა*“. კოლხეთის ძველი მოსახლეობა. - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტომი V, თბილისი.